

פרק שני: סוריה בטרם סערה

מעולם מצבנו לא היה טוב יותר

במרס 2011 הגיעה אש "האביב הערבי" גם לסוריה. מחאה מקומית מוגבלת שנראתה בתחילת הדרך כהד קלוש לאירועים הרי הגורל שהתרחשו במדינות ערב האחרות, הציתה להבות שהתפשטו במהירות כשריפה בשדה קוצים יבש של סוף הקיץ אל כל רחביה של סוריה, ובסופו של יום גררה מדינה זו ואת תושביה אלי תהום.

רק שנה קודם לכן בשלהי 2010, עשור לאחר שאסד עלה על כיסאו של אביו, נראה היה המשטר שבראשו עמד איתן ויציב מתמיד, או במילותיו של שר החוץ הסורי, וליד אל-מעלם, לקבוצה של חוקרים בריטיים שפגשו בו בחודש דצמבר 2009 במשרדו בדמשק: "מצבנו מעולם לא היה טוב יותר". דבריו באו בתגובה לטרוניה שהשמיעו באוזניו בני שיחו, ולפיה מדיניות החוץ הסורית אינה פעילה ויוזמת דיה וכי דמשק אינה מנצלת את ההזדמנות שהתגלגלה לידיה עם כניסתו של ברק אובמה לבית הלבן בינואר 2009, ואינה עושה דבר במטרה להביא לפתיחתו של דף חדש ביחסיה עם וושינגטון. מעלם לא ראה כל צורך ביוזמה או בפעלתנות סורית שכזו, שהרי, כך הסביר, מעמדה של ארצות-הברית במזרח-התיכון הולך ונחלש ומכאן שהיא שזוקקה לרצונה הטוב של סוריה יותר משדמשק צריכה לעזרתה של וושינגטון. למותר לציין כי על הגמשת עמדותיה של סוריה ביחס לישראל ובסוגיה הלבנונית, לא היה מוכן כלל שר החוץ הסורי לשמוע.¹

אבל לא רק מצבה של סוריה נראה בקיץ 2009 טוב מאי פעם בעבר, אלא גם ובעיקר מעמדו של העומד בראשה. למתבונן מן הצד נראה היה כי אסד השכיל לנווט את דרכו בים הסוער אליו הוטלה ספינתו ב-10 ביוני 2000 עם מותו של אביו, ואולי אף להגיע לחוף מבטחים. בתום קרוב לעשור לשלטונו נראה היה כי אסד בגר ואף הבשיל, צבר את הניסיון הנדרש ורכש את אמונם ואולי אף את חיבתם של תושביה של סוריה. ראש ממשלת תורכיה ולימים נשיאה של מדינה זו, ארדואן, העיד באפריל 2011 כי האמין באמת ובתמים שאסד אהוב על בני עמו, ולראיה – בכל פעם שסייר עם אסד במכונית ברחבי דמשק או חֶלֶב, במהלך ביקוריו הרבים בסוריה בתקופת ירח הדבש שידעו יחסי שתי המדינות ואף יחסי שני המנהיגים, היו אזרחים סורים מן השורה ניגשים לאסד, בעת שזה היה עוצר את המכונית, מריעים לו, לוחצים את ידו ואף מחבקים אותו בחום.

מתברר כי גם אסד עצמו האמין באמת ובתמים כי אהבתם של בני עמו נתונה לו. דיוד לש, מחברה של ביוגרפיה חשובה אודות המנהיג הסורי: *The New Lion of Damascus: Bashar al-Asad and Modern Syria*, שהיה מבאי ארמונו של אסד בטרם פרצה המהפכה הסורית, סיפר כי פגש באסד סמוך לפרסום תוצאות משאל העם של יולי 2007 שבו אושרה

1. על פגישת שר החוץ הסורי עם המשלחת הבריטית שחבריה נמנו על "קבוצת אוקספורד למחקר" – הארץ, 2 במרס 2010. אודות דבריו על מצבה של סוריה – ריאיון של המחבר עם דיפלומט אמריקני, תל-אביב, 13 במרס 2010.

מועמדותו לקדנציה נשיאותית נוספת של שבע שנים ברוב "מפוברק" של 97.63 אחוזים (עלייה קלה בשיעור "התמיכה" בו ביחס לתוצאה שאותה "השיג" במשאל העם הקודם שנערך ביולי 2000 עת נכנס לתפקידו – 97.24 אחוזים). אסד התרווח על כיסאו והפטיר כלפי אורחו: "הם (בני העם הסורי) באמת אוהבים אותי". מכל זה ניתן להבין מדוע נראה היה עם סיומו של העשור הראשון לשלטונו של אסד כי עתידו האישי, עתיד משטרו ומעל לכל עתידה של המדינה הסורית, מובטחים לעוד שנים רבות. הישג שאין לזלזל בו בהתחשב בטלטלות שידעה מדינה זו בעברה.²

דרכו של אסד בשלטון החלה עם מותו של אביו ב־10 ביוני 2000, במה שהיווה סיומו של עידן בתולדותיה של סוריה המודרנית. אסד תואר בידי רבים, ובמידה רבה של צדק, כאב המכונן של מדינה זו, ולכל הפחות כנשיא האפקטיבי הראשון שהיה לה מאז זכתה לעצמאותה. הוא הותיר את חותמו על רבים מתחומי החיים בה עד כי ניתן היה לטעון לזיהוי כמעט מוחלט בין המדינה הסורית ובין העומד בראשה. את מקומו של חאפט' כנשיא סוריה תפס בנו. בכך לא היה כדי להפתיע, שהרי בשנים האחרונות לחייו עשה אסד האב כל אשר לאל ידו כדי להבטיח כי בנו הוא שיירש את כסאו. ובכל זאת, העברת השלטון מן האב לבנו, חלקה ונטולת זעזועים ככל שהייתה, עוררה בסוריה ומחוצה לה גלי לעג וביקורת, ובעיקר תהיות באשר למידת התאמתו של הבן הצעיר להנהיג ולהוביל מכאן ואילך מדינה זו.

רבים הזכירו בהקשר זה כי דרכו של בשאר לצמרת החלה רק ב־21 בינואר 1994, בעקבות מותו של אחיו הבכור באסל בתאונת דרכים. באסל הוא שהיה עד למותו הבן הנבחר המיועד לגדולות, ומכאן שהבחירה של אסד האב בבשאר כיוורשו לא הייתה אלא ברירת מחדל או אף בגדר "תאונה". קודם לכל, הייתה זו תאונה בקריירה האישית של אסד עצמו, שהייתה ממוקדת עד לאותה העת ברפואת עינים ולא דווקא בפוליטיקה ובמדינאות.³ בשנים הראשונות לשלטונו נתפס אסד הבן כשליט חסר, חלש וחיזור, נעדר בסיסי כוח ותמיכה של ממש, הנתון לחלוטין – בבחינת שליט בובה – בידיה של הגוורדיה הוותיקה שנותרה על כנה מתקופת שלטונו של אביו. אלא שלאורך העשור הראשון לעלייתו על כס השלטון בדמשק הצליח המנהיג הצעיר להפיג את החששות, ובעיקר את הספקות שליוו את עלייתו על כסאו של אביו, לצבור תמיכה של ממש בקרב בני עמו ואף לקנות לו מעמד ובעיקר תדמית של שליט האוחז בבטחה במוסרות השלטון במדינה.

אסד הצליח להיכנס לנעליו הגדולות של אביו, ולהשליט את מרותו על המערכת השלטונית הסורית ובראשה על מנגנוני המפלגה ומערכות הממשל ועל הצבא וכוחות

2. אודות משאל העם לאישור מועמדותו של אסד לכהונת הנשיא – סאנא, 12 ביולי 2000, 27, 29 במאי 2007; ריאיון של המחבר עם דייוויד לש, תל־אביב, 3 ביוני 2009. לספרו של דייוויד לש – David W. Lesch, *The New Lion of Damascus, Bashar al-Asad and Modern Syria* (New York: Yale University Press, 2005).

3. אייל זיסר, *בשם האב, בשאר אל־אסד, שנים ראשונות בשלטון* (תל־אביב: הוצאת הספרים של אוניברסיטת תל־אביב, 2004). גם Flynn Leverett, *Inheriting Syria, Bashar's Trail by Fire* (Washington D.C., 2005); David W. Lesch, *The New Lion of Damascus, Bashar al-Asad and Modern Syria* (New Haven and London: Yale University Press, 2005).

הביטחון. בנוסף, עלה בידיו לקדם שורה של מהלכים כלכליים, מוגבלים ומצומצמים בהיקפם, אבל יחדיו בעלי אפקט מצטבר, שהיה בהם כדי לפתוח את הכלכלה הסורית לעולם הרחב ולעודד את פעילותו של המגזר הפרטי על חשבון המגזר הציבורי הנשלט בידי ממשלת סוריה ומפלגת הבעת'. אסד אף ניסה, במידה מסוימת של הצלחה, להחליש את שליטתה של מפלגת הבעת' בחיי החברה והכלכלה בסוריה, ולחזק את מוסדותיה של המדינה הסורית (להבדיל מן המוסדות המפלגתיים של מפלגת הבעת'). במהלכים אלו היה כדי להקנות לו את תמיכתם של מעמדות הביניים ושל האליטה הכלכלית הסונית בערים הגדולות ובראשן דמשק וּחֶלְב. העובדה שמצבה הכלכלי של סוריה נתפס בשלהי העשור הראשון של שנות האלפיים – בדיעבד בטעות – כמניח את הדעת, ובעיקר כזה שאינו צופן בעתיד הנראה לעין משברים אקוטיים בתחומי התעסוקה, המזון ומשק האנרגיה והמים, הקלה אף היא על דרכו של אסד בשלטון.⁴

את הצלחתו הגדולה רשם אסד, כמו אביו בשעתו, בתחום מדיניות החוץ. הוא הפגין קשיות עורף כלפי ארצות־הברית, ופעל לחבל בכל מהלכיה ותוכניותיה של וושינגטון באזור. הוא מיצב עצמו בראש המחנה הקיצוני בעולם הערבי, חבר לאיראן והפך שותף מרכזי ופעיל בציר האנטי־ישראלי והאנטי־אמריקני יחד עם חזבאללה וחמאס. עמדותיו אלו מצאו את ביטויים בהצהרות אך גם במעשים כבר עם פרוץ האנתפאדה הפלסטינית בסתיו 2000; ובהמשך, במהלך הפלישה האמריקנית לעיראק באביב 2003, כמו גם במהלך מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006 ובזמן מבצע "עופרת יצוקה" שאליו יצאה ישראל נגד שלטון חמאס ברצועת עזה בסוף 2008.

בתחילה נראה היה כי מדובר במדיניות פזיזה, מסוכנת ואולי אף אובדנית בעבורו ובעבור משטרו, שהרי אסד לא השכיל כאביו להלך על חבל דק בלא לאבד משיווי משקלו ולהידרדר וליפול לתוכו. ואכן, ממשלו של הנשיא ג'ורג' בוש מיהר לצאת למערכה גלויה נגד סוריה, ואף לא הסתיר את תקוותו לחילופי שלטון בדמשק. הוא כפה על סוריה בידוד בין־לאומי, דחק את רגליה מלבנון באביב 2005 ואף הוביל להקמתה של ועדת חקירה בין־לאומית בפרשת רצח ראש הממשלה הלבנוני רפיק אל־חרירי שיוחס לסורים, בתקווה כי זו תכשיר את הקרקע למהלך צבאי נגד המשטר הסורי שיביא להפלתו. דברים אלו אוששו אצל אסד את האמונה וליתר דיוק את החשש, כי סוריה בהנהגתו ניצבת בפני איום קיומי ליציבותה ולעצמאותה מצד ממשלו של ג'ורג' בוש. אפשר כמובן לבטל חשש זה של אסד כמעגן בתיאוריית הקונספירציה (מואמדה) שהייתה שורשים ברחבי המזרח־התיכון, ושביקשה לראות בכל אירוע שהתרחש באזור בבחינת מעשה ידיהן של ארצות־הברית או של ישראל. אבל אחרי הכול היה זה ראש ממשלת בריטניה לשעבר, טוני בלייר, שהעיד בספר זיכרונותיו, *A Journey*, שראה אור בבריטניה בשלהי 2010, כי באביב של 2003, עם כיבושה של עיראק בידי ארצות־הברית ובריטניה, שקל הממשל האמריקני את האפשרות לפלוש גם לסוריה. דברים ברוח זה ידע לספר גם נשיא ארצות־הברית לשעבר ג'ורג' בוש, בראיונות שהעניק לקראת צאת ספרו האוטוביוגרפי *Decision Points*, שסיכם את שנות

4. Fred H. Lawson (ed.), *Demystifying Syria* (London, 2009); Carsten Wieland, *Syria in Bay, Secularism, Islamism and 'Pax Americana'* (London, 2008).

כהונתו בבית הלבן. מעניין אגב לגלות כי בספר עצמו מתח אמנם ג'ורג' בוש ביקורת חריפה על אסד ומשטרו, אך נמנע מלציין האם אכן שקל מהלך של ממש, לא כל שכן מהלך צבאי, במטרה להביא להפלת משטרו.⁵

אלא שאסד הוא שיצא כשידו על העליונה מן העימות עם ארצות־הברית, בעיקר משום שזו האחרונה נעדרה נחישות וכוח רצון ואולי גם יכולת מעשית לפעול נגד סוריה ולהביא להפלתו של המשטר השולט בה.⁶ אפשר אפוא כי למרות הסלידה העמוקה של ג'ורג' בוש מן הנשיא הסורי וממדיניותו, דמשק לא נתפשה בעיניו חשובה דיה כדי שושינגטון תשקיע את כל מרצה ואת משאביה במאבק עד חרמה במשטר הסורי, ובפרט לאחר שמצאה עצמה שקועה עד צוואר בביצה טובענית בעיראק ובאפגניסטאן.

אין פלא כי לקראת שלהי העשור הראשון לשלטונו של אסד, התחולל שיפור של ממש במעמדה האזורי והבינ־לאומי של סוריה. דמשק הצליחה לחלץ עצמה מן הבידוד שכפה עליה ממשלו של ג'ורג' בוש (אותו החליף ממשלו של הנשיא אובמה בינואר 2009), ואף שבה למלא תפקיד אזורי בעיקר בזירה הלבנונית, הפלסטינית ואף זו העיראקית. עוד ב־6 בספטמבר 2007 תקפו מטוסים ישראליים והשמידו מתקן גרעיני שביקשו הסורים להקים בסיוע של צפון קוריאה באל־כובר שבסמוך לדיר אל־זור בצפונה של המדינה. דמשק מיהרה לדווח על דבר התקיפה, אך טענה כי המטרה שהותקפה הייתה מתקן צבאי ריק מאדם.⁷

ישראל הרשמית שמרה על שתיקה ונמנעה מלהגיב להודעה הסורית. דווקא הממשל האמריקני הוא שהחליט לבסוף משיקוליו שלו לחשוף את שאירע. ב־24 באפריל 2008 מסר דובר הבית הלבן כי בידי ארצות־הברית הוכחות לכך שסוריה פעלה כדי לפתח נשק גרעיני, וכמה ימים לאחר מכן, ב־26 וב־27 באפריל 2008, הציגו אנשי הסי־איי־איי בפני חברי בית הנבחרים וכן בתדרוך לעיתונאים, את סיפורו של המתקן הגרעיני שאותו ביקשה סוריה להקים בצפון המדינה בסיוע של צפון קוריאה שהושמד בידי מטוסי קרב של ישראל.⁸ היה זה, אגב, יום לאחר שבדמשק התפרסמו הידיעות הראשונות בעניין מסרי השלום שהעביר ראש ממשלת ישראל, אהוד אולמרט לאסד בתיווכו של ראש הממשלה התורכי דאז, ארדואן. אין פלא כי סוריה מיהרה להכחיש את הדיווח מושינגטון, וביטאון המשטר הסורי, העיתון "תשרין" אף כתב ב־26 באפריל 2008: "השקרים שמפיצה וושינגטון מהווים את תגובתה לנכונות של ישראל לשאת ולתת עם סוריה, ונועדו למנוע מישראל לשוב אל דרך השלום".⁹ אגב, בראשית יולי 2010 שבו מקורות אמריקנים, הפעם היה זה ראש הסי־איי־איי לשעבר, גנרל מייקל היידן, שהודה כי היעד שהותקף בידי מטוסים ישראלים היה כור גרעיני שביקשה סוריה לבנות בצפון המדינה בעזרת צפון קוריאה. היידן הוסיף כי הסיבה למדיניות

5. ריאיון של אסד לאל־ימנאר, 25 במרס 2010.

6. רק במקרה אחד ב־26 באוקטובר 2008 פעלו האמריקנים צבאית על אדמת סוריה במאמץ לבלום את מתקפות הטרור על חייליהם בעיראק שבוצעו בחלקם בידי מתנדבים זרים שהגיעו מסוריה או שעברו בה בדרכם לעיראק. אל־ג'זירה, 26, 27, 29 באוקטובר 2008.

7. הארץ, 7 ו־9 בספטמבר 2007; ידיעות אחרונות, 7 ו־9 בספטמבר 2007; סאנא, 6 בספטמבר 2007; ריאיון של בנימין נתניהו לערוץ 1 של הטלוויזיה הישראלית, 19 בספטמבר 2007.

8. רויטרס, 24, 26, 27 באפריל 2008.

9. תשרין (דמשק), 26 באפריל 2008.

העמימות שאימצה ישראל ובשעתו גם ארצות-הברית, הייתה הרצון שלא להביך את אסד ובכך לדחוק אותו אל הפינה, מחשש פן ייאלץ להגיב לתקיפה. אלא שבחלוף הזמן, כך היידן, התברר כי אסד אינו מתכוון להגיב, ולפיכך וושינגטון לא ראתה עוד כל סיבה להוסיף ולשמור על שתיקה בעניין זה.¹⁰

מעט מאוחר יותר הופיע סיפור המעשה באופן מלא ומפורט גם בספרי הזיכרונות של נשיא ארצות-הברית, ג'ורג' בוש, *Decision's Point*, ושל סגן ראש המועצה לביטחון לאומי, אליוט אברהמס, *Tested by Zion: The Bush Administration and the Israeli-Palestinian Conflict*. בספרו תיאר אברהמס כיצד הפציר אולמרט בבוש להורות על תקיפת הכור, אבל בוש סירב בהסבירו כי אין לו לכך תמיכה מספקת בצמרת האמריקנית, כשבנוסף אין בידו אישור ודאי מקהילת המודיעין האמריקנית כי מדובר אכן בכור גרעיני שאותו מבקשים הסורים להקים בארצם.¹¹ רק כעשור לאחר מכן במרס 2018, ישראל עצמה הסירה את החיסיון מתקיפה הכור והודתה כי מטוסיה הם שהשמידו אותו.¹²

בעקבות הפרסומים בווישינגטון פתחה הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית בבדיקה משלה בדבר תוכניות הגרעין של סוריה, ובמסגרת זו ביקרו מומחים מטעמה באתר שהופצץ. הסורים העריכו כי ביקור שכזה באתר, כמעט חצי שנה לאחר שהופצץ, לא יעלה דבר, אבל למרבה מבוכתם העלתה הבדיקה כי לאתר הסורי שהופצץ היו ללא כל צל של ספק מאפיינים של אתר גרעיני, אך הוא היה נטול כל אמצעים לשימוש כלשהו במאפיינים אלה, וכן כי נמצאו בו מספר עצום של עקבות של אורניום, אך מקורם אינם ידוע. הסורים מצידם מיהרו לדחות את ממצאי ואת מסקנות הבדיקה, וטענו כי מקורו של האורניום שנתגלה באתר הוא בפצצות שבו השתמשה ישראל כדי להפציץ אתר זה. לימים נפל האתר בידי המורדים הסורים, אלא שהתברר כי הוא "טופל" בידי המשטר הסורי ודבר לא נותר בו להעיד על כור הגרעיני שביקשו הסורים להקים בו.¹³

חזרה לספטמבר 2007. אסד נמנע, כידוע, מלהגיב לתקיפה הישראלית. בכך היה משום הפתעה נוכח הטון המתלהם שאותו אימץ כלפי ישראל בעקבות מלחמת לבנון השנייה. כזכור, עם סיומה של מלחמה זו, שתוצאותיה נתפסו בדמשק כהישג ואף כניצחון של חזבאללה, לא היסס הנשיא הסורי לאיים כי יילך בעקבות המודל שהתווה חזבאללה ויפר את השקט השורר זה שנים לאורך הגבול שבין סוריה ובין ישראל, אם זו האחרונה לא תפתח עימו במשא ומתן שיוביל להשבת רמת הגולן לידיה של סוריה. איומים אלו של אסד העלו את סף המתח לאורך הגבול הישראלי-סורי, כדי חשש לפרוץ עימות בין שתי המדינות. ואולם, ברגע האמת בספטמבר 2007, נרתע הנשיא הסורי, מלממש את איומיו.¹⁴

10. הארץ, 7, 13 ביולי 2010.

11. George W. Bush, *Decision Points* (New York, 2010); Elliot Abrams, *Tested by Zion: The Bush Administration and the Israeli-Palestinian Conflict* (New York: Cambridge University Press, 2013), pp. 55-57.

12. "היה כור ואיננו", וויינט, 18 במרס 2018.

13. רויטרס, 24 בפברואר 2013.

14. תשרין (דמשק), 15 באוגוסט 2006.

התנהלות זו של אסד חזרה על עצמה גם בעקבות חיסולו של עמאד מע'ניה, מפקד הזרוע הצבאית של חזבאללה, ב־12 בפברואר 2008 בליבה של דמשק; כמו גם בעקבות חיסולו של מקורבו, גנרל מחמד סלימאן, ששימש כיועצו וכעוזרו לעניינים אסטרטגיים ונורה בידי צלף במעון נופש שבו שהה באזור טרטוס בחוף הסורי בליל 1 באוגוסט 2008. שני אירועים אלו יוחסו אף הם בידי התקשורת הערבית והזרה לישראל.¹⁵

האיפוק שגילה אסד זיכה אותו עתה בקרדיט רב בישראל ובמערב. פרשנים רבים מיהרו עתה לשבח אותו כמנהיג בוגר ואחראי, הנוהג באיפוק ובריסון, ובעיקר בשיקול דעת, כמותם קשה למצוא אצל רבים ממנהיגי האזור האחרים. הייתה זו, אגב, תפנית של 180 מעלות ביחסם של פרשנים אלו לאסד, שבו נטו לראות בעת שעלה לשלטון בדמשק מנהיג צעיר וחסר ניסיון, הנוטה לא פעם להתנהגות אימפולסיבית. עתה הסבירו פרשנים אלו כי אסד התבגר.¹⁶

ראוי להעיר כי כבר בשורה של החלטות שקיבל אסד עוד בשנים הראשונות לשלטונו היה כדי להעיד על יישוב ושיקול דעת. למשל, החלטתו שלא להגיב לתקיפות של ישראל נגד עמדות של הכוחות הסוריים בלבנון באפריל וביולי 2001 בתגובה להתקפות של אנשי חזבאללה נגד ישראל, או אף נגד מחנה אימונים נטוש של החזית העממית לשחרור פלסטין – המפקדה הכללית של אחמד ג'יבריל בעין צאחב שמצפון לדמשק באוקטובר 2003 בעקבות פיגוע טרור של הג'האד האסלאמי במסעדת "מקסים" בחיפה. כך גם החלטתו להביא לשיפור ביחסיו עם תורכיה ב־2004, במחיר נטישת המחויבות האידיאולוגית הסורית רבת השנים לחבל אלכסנדרטה שסופח לתורכיה ב־1939, ולבסוף החלטתו להסיג את הכוחות הסוריים מלבנון באפריל 2005; את נכונותו לסייע ביישוב המשבר הפוליטי שפרץ במדינה זו במאי 2008, וכמובן את החלטתו באביב 2009 להחליף שגרירים בין שתי הבירות, דמשק ובירות, לראשונה מאז זכו סוריה ולבנון לעצמאותן, ובכך להעניק הכרה סורית לקיומה של לבנון כמדינה עצמאית – דבר שממשלות סוריה לדורותיהן, אף לפני עליית מפלגת הבעת' לשלטון במרס 1963, נמנעו מלעשות.¹⁷

ובכל זאת, התנהלותו של אסד בזירה הלבנונית ואף זו העיראקית בראשית העשור, היא שדחקה את סוריה לבידוד בזירה הבינ־ערבית ואף זו הבינ־לאומית, והובילה לאובדן מעמדה של סוריה בלבנון באביב 2005. חמור מכך, התנהלות זו דרדרה את דמשק אלי עימות קשה עם ממשלו של הנשיא ג'ורג' בוש. עימות זה הטיל לזמן מה צל כבד על יציבותו של המשטר הסורי, כדי איום על עצם קיומו. יתרה מכך, באיפוק שגילה אסד נוכח התקיפה הישראלית בסוריה בספטמבר 2007, לא היה כדי להעלים את העובדה כי היה זה אסד עצמו שהחליט כמה שנים קודם לכן, ככל הנראה ב־2001, לנסות ולאמץ את האופציה הגרעינית.

החלטתו זו הייתה מעוגנת באסטרטגיה הסורית שעניינה השגת איזון אסטרטגי מול ישראל; כמו גם הקנית חסינות למשטר הסורי נוכח איומים אמריקנים ואולי אף ישראלים

15. הארץ, 14, 15 בפברואר, 3 בספטמבר 2008; אל־ערביה, 2, 5 באוגוסט 2008; אל־קדס אל־ערבי (לונדון), 15 בפברואר, 5 בספטמבר 2008.

16. אייל זיסר, בשם האב, בשאר אל־אסד: שנים ראשונות בשלטון, עמ' 7–11, 51–59.

17. שם, עמ' 238–243, 268–270.

ליציבותו ואף לעצם קיומו. אך לכל הדעות מדובר היה במהלך הרפתקני שעשוי היה לסכך את סוריה מול ארצות-הברית וישראל, ובנוסף, גם מול הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית, כפי שאכן קרה.

החלטתו של אסד לפתח יכולת גרעינית כמו גם החלטות דומות שקיבל בהקשר ליחסיו עם וושינגטון, בסוגיות נוספות, למשל השאלה הלבנונית בין השנים 2000-2005; שאלת יחסיו של אסד עם איראן ועם חזבאללה – עמם הידק את קשריו כדי כינונה של ברית אסטרטגית אינטימית – כל אלו לימדו על הרפתקנות ואף על נוקשות ומקובעות אידיאולוגית. היו אפוא שתהו האם מדובר בשתי פניו של אותו האדם – פן שקול ומולו פן הרפתקני ושמא נוקשה ואף ברוטלי – שאותם חשף לפרקים, על-פי הצורך והנסיבות, כמו היה ד"ר ג'ייקל ומיסטר הייד.¹⁸ יש להודות כי מנקודת מבטו של אסד מדיניותו זו, של הליכה על הסף ושל העזה והתרסה, שנתפסה בישראל ובמערב בלתי מחושבת ואף אובדנית, דווקא הוכיחה את עצמה כסיפור של הצלחה, ובוודאי שבכל האמור במעמדו של אסד ושל משטרו מבית, בעיניה של דעת הקהל הסורית. אסד עצמו העיר בעניין זה במאי 2010 כי: "אלו אשר שמו להם את סוריה למטרה לא הצליחו להוליך את העם הסורי שולל, שכן המצב בה יציב ואין חשש מזעזועים מבית. אנו נהנים מאחדות לאומית איתנה המבוססת על דבקות בעקרונות יסוד, שמהן איש אינו מעלה על הדעת לסטות או לחרוג".¹⁹

אחרי הכול, היה זה אביו המנוח של אסד, ששב והזהיר מפני כל ניסיון לשנות כיוון ודרך בעיצומה של הסערה. על העץ, כך הסביר אסד האב בכמה הזדמנויות, לכפוף עצמו בפני הרוח, אבל בה בעת עליו להעמיק שורשים ולהעמיק את אחיזתו בקרקע ובשום פנים ואופן לא לנסות ולהעתיק עצמו ממקומו, אחרת לא ישרוד.

לימים, בעקבות פרוץ המהפכה בסוריה, וליתר דיוק בעת זו הלכה והתקרבה אל סופה, התנער אסד ממשל "הסופה והעץ". בנאום שנשא באוגוסט 2017 הוא הסביר כי: "היו בינינו שדיברו על העץ ועל הסופה, ועל כך שעל העץ לכפוף עצמו בפני הסופה שהרי לכשזו תסתיים – יוכל לשוב ולזקוף את צמרתו. אבל לכך אני מבקש לאמר ואף להזכיר שאיננו ניצבים בפני סופה, אלא בפני דחפור שכל מטרתו היא לחפור באדמה ולעקור את העץ על שורשיו. משום כך אין כל טעם או תועלת לכפוף בפניו את הראש. הדרך היחידה לגבור עליו היא להכות שורשים, ולקוות כי אלו ישרו דחפור זה כשינסה לעקור אותם מן האדמה".²⁰

ישראל הייתה הראשונה, עוד בראשית שנת 2008, להמרות את פיה של וושינגטון ולחדש את המשא ומתן הישראלי-סורי לשלום. משא ומתן זה שהתנהל בתווך תורכי ושיאו בחודשים אפריל-יולי 2008, הגיע עד מהרה אל סופו לאחר שאהוד אולמרט נאלץ להודיע ביולי 2008 על התפטרותו מתפקיד ראש הממשלה בשל שערוריות שחיתות שבהן הואשם.

18. Robert Rabil, *Syria, the United States, and the War 21 on Terror in the Middle East* (Westport, Connecticut, 2006); Marius Deeb, *Syria's Terrorist War on Lebanon and the Peace Process* (New York, 2003).

19. ריאיון של אסד לאל-ערביה, 27 במאי 2010.

20. סאנא, 20 באוגוסט 2017. לדבריו של חאפז אל-אסד נאומו לרגל יום מהפכת הבעת' ב-8 במרס 1988, תשרין (דמשק), 9 במרס 1988.

לימים התברר כי בקיץ 2010 נעשה ניסיון לחדש את המשא ומתן בין שתי המדינות בתיווכם של שני שליחים אמריקנים, דניס רוס ופרד הוף. בעיתון "ידיעות אחרונות" שדיווח ראשון באוקטובר 2011 על דבר מגעים אלו אף נטען, כי במהלכה של הידברות מקדימה ובלתי ישירה זו בין ישראל ובין סוריה הסכים ראש הממשלה בנימין נתניהו לנסיגה מלאה מרמת הגולן ולחזרה של ישראל לקווי 4 ביוני 1967, בתמורה להסכם שלום מלא שיכלול גם חילופי שגרירויות בין המדינות.

לשכת נתניהו מיהרה להכחיש את הדבר ומסרה בתגובה: "מדובר ביוזמה אחת מבין רבות שהוצעה לישראל בשנים האחרונות. בשום שלב ישראל לא קיבלה את היוזמה האמריקנית הזו. היוזמה ישנה ולא רלוונטית ופרסומה כעת נובע מסיבות פוליטיות".²¹

בכירים ישראלים בסביבתו של נתניהו מיהרו למסור גרסה משלהם לדבר מגעי השלום בין סוריה לישראל, ולפיה: "נתניהו לא התחייב להחזיר את כל השטח (רמת הגולן כולה לידי הסורים), אבל לא סגר את הדלת בפני תביעותיהם הטריטוריאליים של הסורים. הנוסחה שהציג הייתה 'אם אקבל את מה שאני רוצה בקונטקסט הרחב של איראן וחזבאללה, אני מוכן לדון בתביעות הטריטוריאליים שלכם'. האמריקנים עשו עם הסורים בדיקות עמוקות ודיסקרטיות, והתקבלו אינדיקציות רציניות שהם מוכנים ללכת לכיוונים שרצינו. לא הייתה פריצת דרך, אבל הייתה תחושה אמיתית של התקדמות. נתניהו היה רציני. אם לא היה פורץ המרד בסוריה והייתה לנו לפחות עוד חצי שנה של מגעים – יכול להיות שהדברים היו מבשילים".²²

בספרו האוטוביוגרפי *Every Day Is Extra* מעיד מזכיר המדינה האמריקני, ג'ון קרי, כי אסד שיגר לנשיא אובמה מכתב ובו הציע הכרה מלאה בישראל וכינון יחסים דיפלומטיים מלאים בין שתי המדינות, בתמורה להחזרת הגולן. משהציג קרי את המכתב לראש ממשלת ישראל, בנימין נתניהו, הלה הופתע מתוכנו.

קרי העיד בספרו כי ב־2009, כאשר כיהן כראש ועדת יחסי החוץ של הסנאט, הגיע לדמשק ופגש לראשונה באסד: "בפגישה הראשונה שלנו התעמתתי עם אסד לגבי המתקן הגרעיני שסוריה בנתה בישראל, כפי שפורסם, הפצצה. העובדה שזה היה כור גרעיני הייתה ידועה ומבוססת היטב, מעבר לכל מחלוקת. [...] אסד הסתכל לי בעיניים ואמר לי, באותו טון ובאותה צורת דיבור בדיוק שבה הוא השתמש בכל שאר חלקי השיחה, שזה לא היה אתר גרעיני. זה היה שקר מטופש, קל להפרכה, אבל הוא שיקר לי בלי היסוס".

בביקורו הבא בדמשק ניסה קרי לדבריו ללחוץ על הנשיא אסד לחדול מתמיכתו בחזבאללה. תשובתו של אסד הייתה שהוא נכון לנהל משא ומתן בנושא מול ארצות־הברית וישראל. "יום למחרת הגעתי לישראל ונפגשתי עם ראש הממשלה בנימין נתניהו. הראיתי לו את המכתב של אסד. הוא היה מופתע שאסד היה מוכן ללכת כל כך רחוק, הרבה יותר רחוק ממה שהוא היה מוכן ללכת במגעים קודמים".

קרי מוסיף בספרו כי לאחר שהציג את המכתב לנתניהו, שב לווישינגטון והעביר את המכתב לאובמה וליועציו הבכירים בנושא המזרח־התיכון ובהם דניס רוס, שהופקד על

21. ידיעות אחרונות, 12 באוקטובר 2011; ערוץ 2, 12 באוקטובר 2011.

22. הארץ, 19 באוקטובר 2011.

הניסיון לחדש את המשא ומתן בין ישראל ובין סוריה. ממשל אובמה ניסה בשבועות שלאחר מכן לבחון את רצינותו של אסד באמצעות הצבת דרישות הקשורות ליחסיו עם חזבאללה, אלא שהתברר שאסד לא עמד בדיבורו. "אני זוכר ששמעתי שאסד המשיך בדיוק באותה התנהגות בנושא חזבאללה שאמרנו לו שצריכה להיפסק", כתב קרי. "זה היה מאכזב, אבל לא מפתיע. [...] אדם שיכול לשקר לך בפנים במרחק מטרים ספורים ממך, מסוגל גם לשקר לכל העולם אחרי שהוא משתמש בנשק כימי כדי לרצוח את אזרחיו".²³

תהא האמת אשר תהיה, מאחורי הדלפות מכוונות וחלקיות אלו אודות מגעי השלום בין ישראל ובין סוריה המגלות טפח ומכסות טפחיים, מה שברור כי גם נתניהו היה נכון לנהל משא ומתן עם סוריה, והיה אף נכון לשקול ויתורים טריטוריאליים מרחיקי לכת ברמת הגולן בתמורה להשגת הסכם שלום עמה. עם זאת, ספק אם מגעי השלום שניהלו ירושלים ודמשק היו מבשילים ונושאים פרי, גם באם היה "האביב הערבי" פוסח על סוריה. יש להניח כי אותם מכשולים שמנעו במהלך השנים פריצת דרך ביחסי שתי המדינות, היו מונעים גם הפעם התקדמות בדרך השלום: חוסר האמון העמוק ששרר בין שני הצדדים; האילוצים הפוליטיים מבית שניצבו בפני שני המנהיגים, וממילא חששם של נתניהו ושל אסד להסתכן ולשלם את המחיר האישי והפוליטי הנדרש בדרך לשלום. מעבר לכל אלו דומה כי ביסוד העניין עמד גם היעדרו של רעב אמיתי לשלום בשני הצדדים.

בעקבותיה של ירושלים נחפזו מדינות אירופה לחמם אף הן את יחסיהן עם דמשק. כל אותה העת הוסיפו תורכיה וסוריה לשקוד על טיפוח והידוק יחסיהן לכדי ברית אינטימית, שבבסיסה ידידות אישית עמוקה שהלכה ונרקמה בין ראש הממשלה התורכי והנשיא הסורי. שיפור נרשם גם ביחסיה של סוריה עם ערבי-הסעודית, ואף עם מדינות ערביות אחרות במפרץ הערבי ובצפון אפריקה. לבסוף, בחירתו של ברק אובמה לנשיא ארצות הברית בנובמבר 2008 וכניסתו לבית הלבן בינואר 2009, בישרה את קיצה של המערכה האמריקנית נגד השלטון הסורי ואת ראשיתו של מאמץ אמריקני, הגם שעקר וחסר תוחלת, להביא לפתיחת דף חדש ביחסי שתי המדינות.

ביטוי ברור לדיווידנדים שבהם זכה אסד בשל מדיניותו המתריסה ומעיזת הפנים כלפי ארצות-הברית, כמו גם תודות למדיניותו העוינת כלפי ישראל, נמצא בסקרי דעת קהל שמקיים מכון הסקרים האמריקני "זוגבי" מדי שנה בשנה בקרב קהלי יעד ברחבי העולם הערבי, ושבהם מוצגות לנשאלים שאלות שעניינן שיעורי התמיכה והפופולריות של מנהיגי העולם הערבי בארצותיהם שלהם וברחבי העולם הערבי כולו.

סקרים אלו העלו בשנים שטרם פרוץ "האביב הערבי", כי בעולם הערבי, מן האוקיינוס האטלנטי ועד למפרץ הפרסי, לא נמצא מנהיג ערבי שזכה לתמיכה רחבה וגורפת דוגמת זו לה זכה בשעתו הנשיא המצרי, גמאל עבד אל-נאצר. ובכל זאת, מבין כלל המנהיגים הערבים זכה אסד לפופולריות הרבה ביותר, הרבה מעבר למנהיגים דוגמת נשיא מצרים לשעבר, חסני מְבארַפ, או המלך עבדאללה, מלכה של ירדן, הגם שמדובר היה בשיעורי תמיכה

23. אמיר תיבון, "קרי: הצגתי לנתניהו תוכנית שלום שניסח אסד, הוא הופתע מהוויתורים הנרחבים", **הארץ**, 4 בספטמבר 2018.

צנועים של פחות מ־20 אחוזים. הסקר לימד כי המנהיגים הפופולריים בעולם הערבי של אותה העת היו נשיא ונצואלה, והוגו צ'אווס, ולאחריו ראש ממשלת תורכיה ארדואן.²⁴ אין פלא כי במשך תקופה ממושכת, ובוודאי שעד לפרוץ גל המהפכות הערביות בראשית 2011, הייתה הדעה הרווחת גם בקרב סורים רבים שלא הסתירו את סלידתם ממשטרו של אסד, כי לאיש ולמשטרו אין לפי שעה שום תחליף. במציאות זו הודה לא אחר מאשר בירהאן ע'אליון, אינטלקטואל ואיש אופוזיציה סורי, העתיד למלא לזמן קצר את תפקיד היו"ר הראשון של המועצה הלאומית הסורית (אל-מגלס אל-וטני אל-סורי) – גוף שהוקם עם פרוץ המחאה בסוריה במאמץ כושל לאחד את גורמי האופוזיציה השונים בסוריה, ולהוביל בשמם את המחאה נגד המשטר הסורי.

בסדרה של מאמרים שפרסם במשך העשור הראשון של שנות האלפיים הודה ע'אליון כי לא ניתן להפיל את המשטרים הערבים, בשל חולשה וחדלון של החברות הערביות. "המשבר שבו מצויות החברות הערביות נעוץ בעובדה שחברות אלו נתונות בתחושה מצמיתה של ריקנות, של חוסר ביטחון ושל היעדר יציבות, ואלו בתורם מגבירים בקרבן את תחושת הכישלון והיאוש ודוחפים את האוכלוסייה להטיל ספק בעצמה וביכולותיה [...]. המשטרים הערבים ניצחו הגם שמדובר בניצחון זמני קצר טווח, שכן למשטרים אלו אין פתרון למשבר שבו מצויות החברות הערביות".²⁵

אסד נתפש אפוא בעיני רבים בסוריה ומחוצה לה כמי שהשכיל לנווט את הספינה הסורית במים הסוערים אל חוף מבטחים. סוריה שרדה את ההתנגשות החזיתית בינה ובין ממשלו של ג'ורג' בוש ונותרה על מכונה, דבקה בעמדותיה שעליהן יצא עליה קצפו של ממשל בוש. היא נותרה מדינה יציבה, ובוודאי נוכח המתרחש ממזרח – עיראק השקועה עד צוואר בביצה טובענית של אלימות אתנית ודתית בין סונים לשיעים, ובין מוסדות המדינה העיראקית ובין אסלאם סלפי-ג'אהדי המכה שורשים במדינה בהשראתו של ארגון אל-קאעדה; או ממערב – לבנון הניצבת דרך קבע מעצם טיבה ומהותה על סיפה של מלחמת אזרחים מחודשת.

אף בתחומי מדיניות הפנים, ובעיקר בתחום הכלכלה, השכיל אסד בדרכו האיטית והמדורגת, לקדם שורה של שינויים בתחומי החברה והכלכלה, ובעיקר להתנתק מן המורשת הסוציאליסטית של משטרי הבעת' ששלטו במדינה מאז שנות ה-60 של המאה ה-20, לטובת פיתוח כלכלה חופשית שהיטיבה עם מעמדות הביניים ועם האליטות הכלכליות הסוניות בדמשק ובח'לב. מדיניות זו הביאה לצמיחת מעמד של מתעשרים חדשים, שריכזו את השליטה במרבית משאבי המדינה. לרוב היה מדובר במקורבי המשטר, ובראש ובראשונה בכך דודו של אסד, ראמי מח'לוף.

כאביו בשעתו, נטה גם אסד הבן ליטול לעצמו את הקרדיט לשיפור מעמדה של סוריה ולתלות אותו באישיותו ובמנהיגותו, כמו גם במדיניותו במשך שנות שלטונו – עמידתו

24. Anwar Sadat Chair for Peace and Development, University of Maryland and Zogby International, 2009 Annual Arab Public Opinion Survey.

25. בורהאן ע'אליון, "אזמת אל-מוג'תמעאת אל-ערביה ואל-מוקפ מן אלחזאת'ה אל-דימוקראטיה ואל-אסלם", אליחיואר אל-מותמדיין, 3 באוקטובר 2010; בורהאן ע'אליון, "Point View", ג'זירה נט, 9 בספטמבר 2002.

האיתנה על עקרונותיו, חוסר נכונותו לכרוע ברך בפני תכתיביה של וושינגטון, אך בה בעת נכונותו לאמץ מדיניות פרגמטית במרבית הסוגיות העומדות על הפרק. אנשים שפגשו את אסד בשלהי העשור הראשון של האלף השני, ידעו לספר כי פגשו באדם בוטח בעצמו, המשוכנע כי ייעודו הוא להנהיג את מולדתו ולנהל את ענייניה של סוריה, עליה הופקד לא במקרה, אלא מתוקף שליחות או אף צו הגורל.

הם אף התרשמו כי לדעתו של אסד הוא נהנה בקרב הציבור הסורי מפופולריות רבה, שיש בה כדי להעניק לגיטימיות לשלטונו. אסד עצמו נשאל לתחושתו, עשור לאחר שמונה לכהונתו והשיב: "איני חושב שחזקתי את שלטוני ואת שליטתי במדינה. נכון יותר לומר שאני נהנה כיום מתמיכה הולכת וגדלה בקרב דעת הקהל הסורית, שכן לזכותי נזקפים מעשי ידיי, היינו מה שהצלחתי ליצור במדינה. אבל בעיקר משחקת לידי העובדה שאני פועל בשליחות האינטרס הלאומי. אמת, ביצעתי גם טעויות, אבל הכול היה מתוך כוונה טובה ובשירות האינטרסים של המדינה".²⁶

דומה כי לאסד היו שותפים רבים מקרב חוקריה של סוריה שגרסו כי המשטר בדמשק יציב, וכי לא נשקפת לו כל סכנה ובוודאי שלא סכנה מבית. מתברר כי מעיני כל אלו נעלמו תהליכי עומק בסוריה, דוגמת גידול אוכלוסין שיצא מכלל שליטה ושהביא ללחץ גובר על תשתיות ומשאבים ולמצוקה כלכלית חריפה, בצורת קשה שכמותה לא ידעה סוריה זה עשרות בשנים שהובילה לקריסת המגזר החקלאי במדינה ומדיניות של פתיחות כלכלית לשוק העולמי שאותה הובילה ממשלת סוריה, ושאת מחירה שילמו השכבות הנמוכות בחברה הסורית כמו גם תושבי אזורי הכפר והפריפריה.

באוקטובר 2001 הוזמנתי ליטול חלק בוועידה בין-לאומית שארגן המרכז ללימודי המזרח-התיכון באוניברסיטת לונד שבשוודיה, ושכותרתה "אסד – העשור הראשון". ועידה זו נועדה לציין ושמא לחגוג עשור לעלייתו לשלטון של אסד בדמשק. בדיעבד נראה כי הצלחתה של ועידה זו הייתה טמונה קודם לכול בעצם קיומה, שכן בידי מארגניה עלה לכנס תחת קורת גג אקדמית אחת רבים מחוקרי האקדמיה שתחום עיסוקם המחקרי הוא ההיסטוריה בת זמננו של סוריה. במהלך שלושת ימי הוועידה הציגו החוקרים שהתקבצו מכל רחבי העולם, ובהם גם חוקרים אחדים ממוצא סורי, הגם שמרביתם עזבו מדינה זו כבר לפני שנים רבות, מחקרים שעסקו בהיבטים שונים של החיים בסוריה בהנהגתו של אסד: סוגיות של יחסי חוץ וביטחון לאומי, של משטר ומדינה, חברה וכלכלה; סוגיות מחיי התרבות והאמנות בסוריה – שירה, ספרות, פיסול וציור, תיאטרון וקולנוע – ואפילו שאלות של מגדר ומיניות.

העובדה שעלייתו של אסד לשלטון בסוריה באה ברגע המעבר מן המאה ה-20 למאה ה-21; כמו גם העובדה שהשליט הסורי הצטייר, לכל הפחות בעת שעלה לשלטון, כנציג מובהק של הדור הצעיר בסוריה – "דור האינטרנט" כפי שכינה אותו מלך ירדן²⁷ – הביאה רבים מן החוקרים להתמקד במתח שבין "המשכיות" ובין "שינוי ותמורה", או אף "מהפך"

26. ריאיון שהעניק אסד לעיתון אלי-שרק אלי-אוסט (לונדון), 29 במאי 2001.

27. ידיעות אחרונות, 27 במאי 1999; אייל זיסר, בשם האב, בשאר אלי-אסד: שנים ראשונות בשלטון, עמ' 46.

בסוריה שתחת שלטונו של אסד. בין החוקרים היו אף שביקשו לראות בצעדיו הראשונים של אסד בשלטון – הן בתחומי מדיניות הפנים והחברה והן בתחום מדיניות החוץ, אבל גם בכל האמור בסגנונו האישי ובהתנהלותו כשליט, משום מהפך ואף שינוי כיוון ביחס לתקופת שלטונו הממושכת של אביו, שעשויים להעלות את סוריה, עם ראשיתה של מאה חדשה, על דרך חדשה.

המסקנה הברורה שעלתה מדיוני הוועידה, מסקנה לה היה שותף גם כותב שורות אלו, הייתה כי עם סיום העשור הראשון לשלטונו של אסד בסוריה מעמדו כשליט יציב ואיתן יותר מאי פעם בעבר, וכי לא נשקף כל איום נראה לעין, מתוככי סוריה או מחוצה לה, העלול לערער את יציבותו כל שכן להביא לנפילתו. מכאן תובן הטענה של רבים ממשתתפי הכנס, כי למעט דברי שבח בזכות היציבות הפוליטית המתקיימת בסוריה אין הרבה מה להוסיף או לחדש אודות הנעשה בה בכל האמור בשאלות של משטר, חברה ומדינה. לכל היותר ניתן להידרש לשינויים המינוריים ביחסי הכוחות בצמרת המשטר. העיסוק בשינויים שכאלו נראה, ובדיעבד גם התברר, כבעל ערך זהה לעיסוקם של הסובייטולוגים בשעתו במיקומם של בכירי המפלגה הקומוניסטית על בימת המצעדים בכיכר האדומה במוסקווה, ביום השנה לפרוץ המהפכה הבולשביקית.

התחושה כי בסוריה אין כל חדש היא שהביאה רבים מן החוקרים להפנות את תשומת ליבם ומבטם מן המרחב הפוליטי לתחומי החברה ולתחומי התרבות והאמנות בסוריה שידעו, בניגוד למרחב הפוליטי חיוניות, תסיסה ופריחה. אחד הביטויים לכך היה למשל הצלחתן של סדרות הדרמה הסוריות, שדומה כי השתלטו לזמן מה על המרקעים ברחבי העולם הערבי, ובוודאי שבערבי חודש הרמדאן, עת העולם הערבי כולו מרותק מדי ערב אל מסכי הטלוויזיה. דוגמה מייצגת לסדרות אלו הייתה הסדרה "באב אל-חארה" (שער השכונה) בכימיו של בסאם אל-מולא, שהביאה את סיפורו של אחד מרובעיה של דמשק של שנות ה-30 של המאה הקודמת – שנים שעמדו בסימן המעבר משלטון האימפריה העות'מאנית לשלטון המנדט הצרפתי בדרך לעידן העצמאות. הצלחתה של סדרה זו ודומותיה הביאה רבים לראות בדמשק את "הדבר הבא" בתעשיית הסרטים והדרמות בעולם הערבי.

גם מן הדיון בכלכלה הסורית עלתה תמונה של יציבות ואף של צמיחה ושגשוג, לא מעט תודות למדיניות הרפורמות של ממשלת סוריה. מבחינה זו הצטייר כי סגן ראש הממשלה לענייני כלכלה, עבדאללה אל-דרדרי, שניצח על מדיניות הפתיחות הכלכלית בסוריה במהלך המחצית השנייה של העשור הראשון לשלטונו של אסד, כמי שנהנה מהשפעה רבה יותר על הנעשה במדינה, ובוודאי שעל חיו של האדם מן הרחוב הרחוק מן הפוליטיקה ושאלות של מדיניות גבוהה – השפעה רבה יותר אפילו מזו של אסד עצמו. בדיעבד התברר אגב כי הבחנה שכזו לא הייתה רחוקה מן האמת, שכן מדיניות הכלכלית של הממשלה הסורית בהובלתו של דרדרי, הייתה בלא כל ספק אחד הגורמים לפרוץ המהפכה בסוריה ותרמה לאובדן התמיכה במשטר בקרב מגזרים שונים של האוכלוסייה במדינה, בעיקר בקרב אזורי הכפר והפריפריה.²⁸

Eyal Zisser, "The Renewal of the 'Struggle for Syria': The Rise and Fall of the Baath Party", .28 *Sharqiyya* (Fall 2011), pp. 21–29.

עם זאת, למרות הרושם שעלה מדיוני הוועידה ולפיו משטרו של אסד איתן יותר מכפי שהיה אי פעם בעבר, קשה היה להתעלם משורה של צללים שפגמו בחזות הבוטחת שהוקרנה מדמשק. כך למשל עלה בבירור כי בסיס התמיכה במשטר בקרב האוכלוסייה הוצר באופן ניכר; כי הברית ההיסטורית בין אזורי הכפר והפריפריה ובין המשטר הסורי הולכת ונפרמת; וכי אחיזתה של מפלגת הבעת' בחיי המדינה הולכת ונחלשת. מפלגה זו, שהייתה בימיו של חאפט' אל-אסד מנגנון חשוב לגיוס תמיכה במשטר בקרב האוכלוסייה, איבדה מחשיבותה וממעמדה, לא מעט בשל מדיניותו של אסד עצמו ששוב לא ראה בה כלי שלטוני רלוונטי בסוריה של המאה ה-21. אגב, היו מקרב החוקרים שהעריכו כי היחלשות אחיזתה של מפלגת הבעת' במדינה ובמוסדותיה תאפשר דווקא את צמיחתה של "מדינת מוסדות" בסוריה, ותחזק את מוסד המדינה על חשבון המפלגה שנתפסה על-ידם כאנכרוניסטית וכמכשול בדרך לקידומה של סוריה.

היו אף שקיוו כי הדבר יוליך להופעתה של חברה אזרחית במדינה. חוקרים אחרים הצביעו על כך שלמרות אובדן התמיכה במשטר בקרב האוכלוסייה באזורי הכפר והפריפריה, הצליח אסד לסחוף אחריו, תודות למדיניות הפתיחות הכלכלית שאימץ, את מעמד הביניים בערים הגדולות שגילה בעבר עוינות כלפי משטר הבעת'.²⁹

כל זאת הוא בבחינת היסטוריה רחוקה. במרס 2011, כמה חודשים לאחר סיומה של הוועידה באוניברסיטת לונד, בעוד משתתפיה שוקדים על הטיוטות האחרונות של מאמרים שכתבו בעקבותיה, פרצה בסוריה התקוממות עממית רחבת היקף ועמוקת שורשים נגד משטרו של אסד, ומרגע זה לא ידעה המדינה רגע של שקט.

דומה אגב כי מי שהופתע יותר מכל מפרוץ המהפכה בארצו היה דווקא אסד עצמו, שהאמין כפי שעלה מריאיון שהעניק לעיתון "וול סטריט ז'ורנל" ב-30 בינואר 2011 ערב פרוץ הסערה בארצו אך כשרוחות השינוי החלו כבר מתדפקות על חלונו, כי עמדותיה של סוריה בסוגיה הפלסטינית ובשאלת היחסים עם ישראל יעניקו לה חסינות מפני גלי המחאה השוטפים את העולם הערבי: "למרות שאנו סובלים מבעיות קשות הרבה יותר ממדינות אחרות, הרי שאצלנו שוררת יציבות. זאת משום אנו קשובים יותר לבני עמנו וקרובים יותר לעמדות ולתפיסות שבהן הם מחזיקים. כששורר מתח וכשנפצרת תהום בין מדיניותה של הממשלה ובין עמדות הציבור, נפתח הפתח לאי יציבות ולאי שקט. מצרים קיבלה סיוע אמריקני ואילו אנו נותרנו בלא כלום ותחת בידוד בין-לאומי, ובכל זאת אצלנו האנשים לא יצאו לרחובות כדי להפגין. הרי העניין שמוציא אנשים לרחובות אינו הדרישה לרפורמות או בעיות כלכליות, אלא האמונה האידיאולוגית שלהם".³⁰ לא עברו אלא שבועות בודדים ולאסד התבררה טעותו.

29. Paul Aarts and Francesco Cavatorta, *Civil Society in Syria and Iran, Activism in Authoritarian Contexts* (Boulder Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2013).

30. ריאיון של אסד לוול סטריט ז'ורנל, 30 בינואר 2011.

